અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એ.પી.

વિ.

સીએચ. પ્રભાકર અને અન્ય

૨૬ મે, ૨૦૦૪

[એસ. રાજેન્દ્ર બાબુ, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને જી.પી. માથુર, ન્યાયમૂર્તિ]

ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ :

કલમો ૩૯, ૪૯-સી, ૪૯-ડી અને ૪૯-ઇ (ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦ દ્વારા સુધાર્યા મુજબ)—સુધારા અધિનિયમ, અન્ય બાબતોની સાથે, વધુ ગંભીર સજા, સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ/સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા ગુનાઓની સુનાવણી અને પેન્ડિંગ કેસોને સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ/સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવાની જોગવાઈ કરે છે—તેની બંધારણીય માન્યતા—હાઇકોર્ટે એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે જોકે કલમ

૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૫) માં વપરાયેલી ભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને તમામ પેન્ડિંગ કેસો ટ્રાન્સફર કરી શકાય છે, પરંતુ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ અને ૨૧ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલ અથવા રિવિઝનનો કોઈ અધિકાર છીનવી શકાય નહીં, તેમજ આરોપીને વધુ સારી પ્રક્રિયાથી વંચિત કરી શકાય નહીં, અને ઠેરવ્યું કે કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૫) નું મર્યાદિત અર્થઘટન કરવું જોઈએ જે હેઠળ મેટ્રોપોલિટન કોર્ટ સમક્ષના પ્રકારના પેન્ડિંગ કેસોને સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાં ટ્રાન્સફર કરી શકાય નહીં અને રિટ અરજદાર પર ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર નિયમિત ફોજદારી અદાલતમાં કેસ ચલાવવો જોઈએ—ઠેરવવામાં આવ્યું કે, આ કાર્યવાહીમાં અનુચ્છેદ ૨૦ ના તેના વ્યાપ અને ક્ષેત્ર અંગેના અર્થઘટનનો સમાવેશ થતો હોવાથી, આ બાબત મોટી બેન્ચને વિચારણા માટે મોકલવામાં આવે છે—ભારતનું બંધારણ, અનુચ્છેદ ૨૦.

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ :

અનુચ્છેદ ૨૦—ઈન્ડિયન ઈલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦ દ્વારા સુધારેલ ઈન્ડિયન ઈલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦—કલમો ૩૯, ૪૯–સી, ૪૯–ડી અને ૪૯–ઈ—બંધારણીય માન્યતા—પ્રશ્ન : શું

અનુચ્છેદ ૨૦ ના ખંડ (૧) માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય ગેરંટી માત્ર ગુનો ગણાય તેવા કૃત્યના આચરણ સમયે અમલમાં રહેલા કાયદાના ઉલ્લંઘન સિવાયના કોઈપણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા સામે અને ગુનાના આચરણ સમયે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકી હોત તેના કરતાં વધુ દંડ લાદવા સામે જ મર્યાદિત છે અથવા તે એવા કાયદા પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે છે જે ગુનાની માત્રા વધારે છે અથવા આરોપી માટે વધુ સજા મેળવવાનું શક્ય બનાવે છે ભલે નવા કાયદા હેઠળ તેના માટે તે જ સજા મેળવવાનું પણ શક્ય હોય જે અગાઉના કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકી હોત અથવા આરોપીને તેના પર આરોપ મૂકવામાં આવેલ ગુનાના આચરણ સમયે મળેલા કોઈપણ નોંધપાત્ર અધિકાર કે મુક્તિથી વંચિત કરે છે—મોટી બેન્ચને વિચારણા માટે મોકલવામાં આવ્યું.

અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨), સાતમું પરિશિષ્ટ—યાદી III—એન્ટ્રી ૩૮—ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ માં સુધારો કરતો ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦—રાજ્ય ધારાસભાની વિધાનિક સક્ષમતા—ઠેરવવામાં આવ્યું કે, સાતમા પરિશિષ્ટની સમવર્તી યાદીમાં એન્ટ્રી ૩૮ 'વીજળી' છે—આંધ્ર પ્રદેશ ધારાસભા પાસે વીજળીના વિષય પર કાયદો બનાવવાની અને ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ માં સુધારા કરવાની વિધાનિક સક્ષમતા હતી—સુધારા અધિનિયમને ભારતના રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી

પણ પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેથી અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને, તે પ્રભાવી રહેશે.

પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટી વિ. ભારત સંઘ, [૧૯૯૭] ૧ એસસીસી ૩૦૧; હિઝ હોલિનેસ કેશવાનંદ ભારતી શ્રીપાદગલવારુ વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય, [૧૯૭૩] ૪ એસસીસી ૨૨૫; એ.ડી.એમ. જબલપુર વિ. શિવકાંત શુક્લા, [૧૯૭૬] ૨ એસસીસી ૫૨૧; મેસર્સ ગુડ યર ઇન્ડિયા લિ. વિ. હરિયાણા રાજ્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૯૦) એસસી ૭૮૧; સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. વિ. યુ.પી. રાજ્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૯૦) એસસી ૧૯૨૭; પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. અનવર અલી સરકાર, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૨) એસસી ૭૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કાલ્ડર વિ. બુલ, ૧ એલ.એડ. ૬૪૮; ફ્લેચર વિ. પેક, ૩ એલ.એડ. ૧૬૨; બિઝેલ વિ. ઓહિયો, ૨૬૯ યુ.એસ. ૧૬૭, ૭૦ એલ.એડ. ૨૧૬; બોન વિ. કોલંબિયા, (૧૯૬૪) ૩૭૮ યુ.એસ. ૩૪૭, ૧૨ એલ.એડ. ૨ડી. ૮૯૪; કર્મિંગ્સ વિ. મિઝોરી, ૭૧ યુ.એસ. ૨૭૭, ૧૮ એલ.એડ. ૩૫૬; લિન્ડસે વિ. વોશિંગ્ટન, (૧૯૩૭) ૩૦૧ યુ.એસ. ૩૯૭, ૮૧ એલ.એડ. ૧૧૮૨; ક્લિંગ વિ. મિઝોરી, ૧૦૭ યુ.એસ. ૨૨૧, ૨૭ એલ.એડ. ૫૦૬; હેપ્ટ વિ. પીપલ ઓફ

ઉટાહ, ૧૧૦ યુ.એસ. ૫૭૪, ૨૮ એલ.એડ. ૨૬૨; મેલેટ વિ. નોર્થ કેરોલિના, ૧૮૧ યુ.એસ. ૫૮૯, ૪૫ એલ.એડ. ૧૦૧૫; વિન્સ્ટન વિ. સ્ટેટ, ૧૧૮ એ.એલ.આર. ૭૧૯; મિલર વિ. ફ્લોરિડા, (૧૯૮૭) ૪૮૨ યુ.એસ. ૪૨૩, ૯૬ એલ.એડ. ૨ડી. ૩૫૧; વેડિંગ્ટન વિ. મિયાહ, (૧૯૭૪) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૩૭૭; આર વિ. કિર્ક, (૧૯૮૫) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૪૫૩, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

બી. શિવા રાવ દ્વારા 'ધ ફ્રેમિંગ ઓફ ઈન્ડિયાઝ કોન્સ્ટીટ્યુશન "એ સ્ટડી"', પ્રકરણ ૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

યુ.એસ. બંધારણ; સંયુક્ત રાષ્ટ્રનું માનવ અધિકારોનું સાર્વત્રિક જાહેરનામું; માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓના રક્ષણ માટેનું સંમેલન; એડગર બોડેનહાઇમર "ધ ફિલોસોફી એન્ડ મેથડ ઓફ ધ લો" (પ્રથમ ભારતીય પુનઃમુદ્રણ ૧૯૯૬), પૃ. ૩૨૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ, પેરા ૪૦૯, ૪૧૪, ૪૨૦, ૧૬ અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડન્સ ૨ડી પેરા ૪૦૨, ૪૦૪ અને ૪૦૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

સિવિલ એપેલેટ અધિકારક્ષેત્ર : ૨૦૦૨ ની સિવિલ અપીલ નં. ૬૧૩૧.

ડબલ્યુ.પી. નં. ૬૭૫૨/૨૦૦૧ માં આંધ્ર પ્રદેશ હાઇકોર્ટના તા. ૮.૬.૨૦૦૧ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે.

અપીલકર્તા તરફથી શાંતિ ભૂષણ અને અશોક ગ્રોવર, સંજય પાઠક અને રાકેશ કે. શર્મા.

સામાવાળાઓ તરફથી મહેન્દ્ર આનંદ, કુમારી કે. શારદા દેવી (એસસીએલએસસી), ટી.વી. રત્નમ અને કે. સુબ્બા રાવ.

કોર્ટનો નીચે મુજબનો હુકમ આપવામાં આવેલ :

જી.પી. માથુર, ન્યાયમૂર્તિ : ૧. આંધ્ર પ્રદેશ હાઇકોર્ટના તા. ૮.૬.૨૦૦૧ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે ખાસ રજા દ્વારા આ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી છે જેના દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ થી ૩ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી

મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે તેમની સામે પેન્ડિંગ ફોજદારી કેસ સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવશે નહીં અને તેમની સામેનો કેસ સામાન્ય ફોજદારી અદાલતોમાં ચાલુ રહેશે.

૨. રિટ અરજદારો દ્વારા ચલાવવામાં આવતી લોટની મિલની વીજળી વિભાગના કર્મચારીઓ અને અન્ય કેટલાક લોકો દ્વારા ૨૪.૬.૧૯૯૯ ના રોજ તપાસ કરવામાં આવી હતી અને એવું જાણવા મળ્યું હતું કે વીજળીની ચોરી કરવામાં આવી રહી હતી. એક એફઆઈઆર નોંધવામાં આવી હતી અને તપાસ પછી ઈન્ડિયન ઈલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ ની કલમ ૩૯ અને ૪૪ હેઠળ તહોમતનામું ૬.૧૦.૧૯૯૯ ના રોજ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વાન ત્રીજા મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ, હૈદરાબાદે ગુનાની સંજ્ઞાન લીધી અને રિટ અરજદારો સામે કેસ ચલાવવા આગળ વધ્યા જેમાં ફરિયાદપક્ષના ચાર સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી. કેસ પેન્ડિંગ દરમિયાન આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય દ્વારા ૨૦૦૦ ના એક્ટ નં. ૩૫ દ્વારા ઈન્ડિયન ઈલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ માં કેટલાક સુધારાઓ રજૂ કરવામાં આવ્યા જે ઈન્ડિયન ઈલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦ (જે હવે પછી 'સુધારા અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) તરીકે ઓળખાય છે. આ સુધારા અધિનિયમને ભારતના રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મળી અને ત્યારપછી તે આંધ્ર પ્રદેશ ગેઝેટમાં ૨.૧.૨૦૦૦ ના રોજ પ્રકાશિત થયો જે હેઠળ રિટ અરજદારો સામેનો કેસ સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાં ટ્રાન્સફર થઈ ગયો. આ તબક્કે

હાઇકોર્ટમાં એવી અરજ કરતી રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી કે આંધ્ર પ્રદેશ ધારાસભા દ્વારા ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટમાં લાવવામાં આવેલા સુધારાઓને ગેરબંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે અને સામાન્ય કાયદા અનુસાર કેસ ચલાવવા માટે સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાંથી મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં ફોજદારી કેસ ટ્રાન્સફર કરવાનો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવે. હાઇકોર્ટે એવા નિર્દેશ સાથે રિટ અરજીનો નિકાલ કર્યો કે રિટ અરજદાર સામેનો કેસ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટ સમક્ષ ચાલુ રહેવો જોઇએ. અપીલકર્તા ટ્રાન્સમિશન કોર્પોરેશન ઓફ એ.પી. લિમિટેડ રિટ અરજીમાં પક્ષકાર નહોતું પરંતુ તેણે હાઇકોર્ટના ચુકાદા સામે ખાસ રજા દ્વારા વર્તમાન અપીલ દાખલ કરી છે.

૩. ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદને સમજવા માટે, ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦ (જે હવે પછી 'સુધારા અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની સંબંધિત જોગવાઇઓ અહીં પુનઃ રજૂ કરવી જરૂરી છે જે નીચે મુજબ છે :

> "૨. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં અમલમાં રહેલા ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ માં (જે હવે પછી મૂળ અધિનિયમ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) કલમ ૩૯ માં :–

(i) "ત્રણ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય તેવી મુદત માટે કેદ, અથવા દંડ જે એક હજાર રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય, અથવા બંને સાથે" શબ્દોની જગ્યાએ, "પાંચ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાય તેવી પરંતુ જે ત્રણ મહિનાથી ઓછી નહીં હોય તેવી મુદત માટે કેદ અને પચાસ હજાર રૂપિયા સુધી લંબાવી શકાય તેવો પરંતુ જે પાંચ હજાર રૂપિયાથી ઓછો નહીં હોય તેવો દંડ" શબ્દો બદલવામાં આવશે.

(ii) નીચે મુજબનું પરંતુક ઉમેરવામાં આવશે એટલે કે :–

"પરંતુ આ અધિનિયમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે દોષિત ઠરેલી વ્યક્તિને બે વર્ષના સમયગાળા માટે કોઈપણ વીજળી પુરવઠો મેળવવામાંથી બાકાત રાખવામાં આવશે."

૪૯–સી. (૧) ઝડપી સુનાવણી પૂરી પાડવાના હેતુ માટે, રાજ્ય સરકાર હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સંમતિથી, સરકારી ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા, એક જિલ્લા અથવા જિલ્લાઓ માટે, ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજની કોર્ટને આ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓની સુનાવણી કરવા અને વીજળી

ઉપયોગિતાને આપવાપાત્ર વળતર નક્કી કરવા માટે સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ તરીકે નિર્દિષ્ટ કરશે જ્યાં આપવાપાત્ર વળતર રૂપિયા પાંચ લાખ સુધીનું હોય;

પરંતુ જો, સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલના મતે તેની સમક્ષ લાવવામાં આવેલ કોઈપણ કેસ સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા ચલાવવા યોગ્ય યોગ્ય કેસ હોય, તો તે, તેના દ્વારા નોંધવામાં આવનાર કારણોસર, તે બાબતમાં તેના નિર્ણય માટે કેસને સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરી શકે છે.

(૨) સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલના વચગાળાના હુકમ સિવાયના કોઈપણ ચુકાદા અથવા હુકમ સામે સ્પેશિયલ કોર્ટમાં અપીલ થઈ શકશે. આ પેટા–કલમ હેઠળની દરેક અપીલ સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલના ચુકાદા અથવા હુકમની તારીખથી સાઠ દિવસના સમયગાળાની અંદર દાખલ કરવામાં આવશે.

પરંતુ ..... (સુસંગત ન હોવાથી બાકાત રાખેલ છે)

(૩) ઉર્જાની ચોરીના કોઈપણ કથિત કૃત્યના સંબંધમાં સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલનું દરેક તારણ ઉર્જાની ચોરીની હકીકતનો નિર્ણાયક પુરાવો રહેશે અને સંબંધિત વ્યક્તિ અથવા ગ્રાહક પર બંધનકર્તા રહેશે.

(૪) સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ માટે તેના દ્વારા નિર્ણય કરાયેલા કોઈપણ કેસમાં ઉર્જાની ચોરી માટે નાણાંના રૂપમાં વળતર આપતો હુકમ પસાર કરવો કાયદેસર રહેશે જે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સમયાંતરે નિર્ધારિત માર્ગદર્શિકા મુજબ ગ્રાહક અથવા વ્યક્તિને લાગુ પડતા ટેરિફ દરના ત્રણ ગણા દરે ચોરી કરાયેલી ઉર્જાના બાર મહિનાના આકારણી કરાયેલા જથ્થાની સમકક્ષ રકમથી ઓછું નહીં હોય અને આ રીતે અપાયેલ વળતરની રકમ જાણે કે તે દીવાની અદાલતનો હુકમનામું હોય તે રીતે વસૂલ કરવામાં આવશે :

પરંતુ સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ આ પેટા–કલમ હેઠળ હુકમ પસાર કરતા પહેલાં, ગ્રાહક અથવા વ્યક્તિને આ સંબંધમાં તેની રજૂઆત કરવાની અથવા પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપશે, જો કોઈ હોય તો, અને આવી દરેક રજૂઆત અને પુરાવા પર વિચાર કરશે.

(૫) ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી (આંધ્ર પ્રદેશ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૦ ના પ્રારંભ પહેલાં તરત જ કોઈપણ કોર્ટ અથવા અન્ય સત્તામંડળ સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કેસ, જે સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતો હોત, તે અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાં ટ્રાન્સફર થશે જાણે કે જેના પર આવો દાવો અથવા કાર્યવાહી આધારિત છે તે દાવાનું કારણ આવા પ્રારંભ પછી ઉદ્ભવ્યું હોય.

(૬) .....

(૭) ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૬૦ અથવા કલમ ૨૬૨ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર દરેક ગુનો સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા સંક્ષિપ્ત રીતે ચલાવવામાં આવશે અને સદર સંહિતાની કલમો ૨૬૩ થી ૨૬૫ ની જોગવાઈઓ શક્ય હોય તેટલી હદે આવી સુનાવણીને લાગુ પડશે.

૪૯–ડી. (૧) રાજ્ય સરકાર, સરકારી ગેઝેટમાં જાહેરનામા દ્વારા, ઉર્જાની ચોરીના કોઈપણ કથિત કૃત્યની ઝડપી તપાસ કરવા અને કેસોની

સુનાવણી કરવા માટે અને વીજળી ઉપયોગિતાને વળતર આપવા માટે સ્પેશિયલ કોર્ટની રચના કરી શકે છે.

(૨) સ્પેશિયલ કોર્ટમાં સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવનાર અધ્યક્ષ અને ચાર કરતાં ઓછા ન હોય તેવા અન્ય સભ્યોનો સમાવેશ થશે.

(૩) અધ્યક્ષ એવી વ્યક્તિ હશે જે હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશ હોય અથવા રહી ચૂક્યા હોય અને અન્ય ચાર સભ્યો પૈકી, બે એવી વ્યક્તિઓ હશે જેઓ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ હોય અથવા રહી ચૂક્યા હોય (જે હવે પછી જ્યુડિશિયલ મેમ્બર્સ તરીકે ઉલ્લેખિત છે) અને અન્ય બે સભ્યો એવી વ્યક્તિઓ હશે જેમની પાસે ઇલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગમાં ડિગ્રી હોય અને જેઓ રાજ્ય વીજળી બોર્ડ અથવા તેની અનુગામી સંસ્થાઓમાં ચીફ એન્જિનિયરથી નીચેના ન હોય તેવા પદ ધરાવતા હોય અથવા ધરાવી ચૂક્યા હોય અથવા રાજ્ય સરકારમાં ચીફ ઇલેક્ટ્રિકલ ઇન્સ્પેક્ટરથી નીચેના ન હોય તેવા પદ ધરાવતા હોય (જે હવે પછી ટેકનિકલ મેમ્બર્સ તરીકે ઉલ્લેખિત છે)

પરંતુ..... (સુસંગત ન હોવાથી બાકાત રાખેલ છે)

(૪) ..... .

(૫) (એ) આ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સ્પેશિયલ કોર્ટના અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ અને અધિકારનો ઉપયોગ તેની બેન્ચો દ્વારા કરી શકાય છે, જેમાં એક અધ્યક્ષ, એક જ્યુડિશિયલ મેમ્બર અને એક ટેકનિકલ મેમ્બરની બનેલી હોય અને બીજી એક જ્યુડિશિયલ મેમ્બર અને એક ટેકનિકલ મેમ્બરની બનેલી હોય.

(બી) જ્યાં બેન્ચ અધ્યક્ષની બનેલી હોય, ત્યાં તેઓ આવી બેન્ચના પ્રિસાઇડિંગ ઓફિસર રહેશે અને જ્યાં બેન્ચ બે સભ્યોની બનેલી હોય, ત્યાં જ્યુડિશિયલ મેમ્બર પ્રિસાઇડિંગ ઓફિસર રહેશે.

(સી) ન્યાયના હિતમાં બે સભ્યોની બનેલી બેન્ચ સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કેસ પાછો ખેંચવા અને તેનો નિકાલ કરવા અથવા એક બેન્ચમાંથી બીજી બેન્ચમાં કોઈપણ કેસ ટ્રાન્સફર કરવા માટે અધ્યક્ષ પોતાની મેળે અથવા તેમને કરવામાં આવેલા સંદર્ભ પર સક્ષમ રહેશે.

(ડી) જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો કેસ બે સભ્યોની બનેલી બેન્ચ દ્વારા સાંભળવામાં આવે છે અને તેના સભ્યો અભિપ્રાયમાં વિભાજિત થાય છે, ત્યારે તેમના અભિપ્રાયો સાથેનો કેસ અન્ય જ્યુડિશિયલ મેમ્બર અથવા અધ્યક્ષ સમક્ષ મૂકવામાં આવશે, અને તે સભ્ય અથવા અધ્યક્ષ, કેસ મુજબ, યોગ્ય લાગે તેવી સુનાવણી પછી, પોતાનો અભિપ્રાય આપશે, અને નિર્ણય અથવા હુકમ તે અભિપ્રાયને અનુસરશે.

(૬) .....

(૭) .....

(૮) .....

(૯) (i) દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ માં કંઈપણ હોવા છતાં, સ્પેશિયલ કોર્ટ પોતાની કાર્યપદ્ધતિને અનુસરી શકે છે જે કુદરતી ન્યાય અને નિષ્પક્ષતાના સિદ્ધાંતો સાથે અસંગત નહીં હોય અને વીજળી

ઉપયોગિતાને આપવાપાત્ર વળતરની રકમ નક્કી કરતી વખતે આ અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓને આધીન રહેશે.

(ii) ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૨૬૦ અથવા કલમ ૨૬૨ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર દરેક ગુનો સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા સંક્ષિપ્ત રીતે ચલાવવામાં આવશે અને સદર સંહિતાની કલમો ૨૬૩ થી ૨૬૫ ની જોગવાઈઓ શક્ય હોય તેટલી હદે આવી સુનાવણીને લાગુ પડશે.

(૧૦) ..... .

૪૯-ઈ (૧) સ્પેશિયલ કોર્ટ પોતાની મેળે અથવા આ અધિનિયમની કલમ ૫૦ હેઠળની ફરિયાદ પર, આ અધિનિયમના પ્રારંભ પહેલાં કે પછી ઉર્જાની ચોરીના કોઈપણ કથિત કૃત્યમાંથી ઉદ્ભવતા આવા કેસોની સંજ્ઞાન લઈ શકે છે, જ્યાં સંબંધિત વીજળી ઉપયોગિતાને આપવાપાત્ર વળતરનું મૂલ્ય રૂપિયા પાંચ લાખ કરતાં વધુ હોય અને યોગ્ય લાગે તેવા હુકમો (વચગાળાના નિર્દેશોના રૂપમાં હુકમો સહિત) પસાર કરી શકે છે.

પરંતુ..... .

(૨) દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ અથવા આંધ્ર પ્રદેશ સિવિલ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૧૯૭૨ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, પેટા–કલમ (૧) હેઠળ ઉર્જાની ચોરીના કથિત કૃત્યના સંબંધમાં કોઈપણ કેસ માત્ર સ્પેશિયલ કોર્ટમાં જ ચલાવવાપાત્ર રહેશે અને સ્પેશિયલ કોર્ટનો નિર્ણય આખરી રહેશે.

(૩) .....

(૪) ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર તમામ ગુનાઓની સુનાવણી કરવી સ્પેશિયલ કોર્ટ માટે કાયદેસર રહેશે.

(૫) ..... .

(૬) .....

(૭) ઉર્જાની ચોરીના કોઈપણ કથિત કૃત્યના સંબંધમાં સ્પેશિયલ કોર્ટનું દરેક તારણ ઉર્જાની ચોરીની હકીકતનો અને આવી ચોરી કરનાર વ્યક્તિ અથવા ગ્રાહકનો નિર્ણાયક પુરાવો રહેશે.

(૮) .....

(૯) સ્પેશિયલ કોર્ટની રચના પહેલાં તરત જ કોઈપણ અદાલત અથવા અન્ય સત્તામંડળ સમક્ષ પેન્ડિંગ કોઈપણ કેસ, જે આવી સ્પેશિયલ કોર્ટના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતો હોત, તે સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર થશે જાણે કે જેના પર આવો દાવો અથવા કાર્યવાહી આધારિત છે તે દાવાનું કારણ સ્પેશિયલ કોર્ટની રચના પછી ઉદ્ભવ્યું હોય.

૪૯–એફ. આ અધિનિયમમાં સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮, આંધ્ર પ્રદેશ સિવિલ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૧૯૭૨ અને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓ જ્યાં સુધી તેઓ આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય ત્યાં સુધી, સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષની કાર્યવાહીને લાગુ પડશે અને સદર

કાયદાઓની જોગવાઈઓના હેતુઓ માટે, સ્પેશિયલ કોર્ટને દીવાની અદાલત, અથવા કેસ મુજબ, સેશન્સ કોર્ટ ગણવામાં આવશે અને તેની પાસે દીવાની અદાલત અને સેશન્સ કોર્ટની તમામ સત્તાઓ રહેશે અને સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષ ફરિયાદપક્ષનું સંચાલન કરનાર વ્યક્તિને પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર ગણવામાં આવશે."

૪. હાઇકોર્ટ સમક્ષ બે દલીલો રજૂ કરવામાં આવી હતી. પ્રથમ દલીલ એ હતી કે આંધ્ર પ્રદેશ ધારાસભા પાસે ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટમાં સુધારો કરવાની કોઈ વિધાનિક સક્ષમતા નહોતી અને બીજી દલીલ એ હતી કે સુધારા અધિનિયમની કોઈ પશ્ચાતવર્તી અસર હોઈ શકે નહીં, એટલે કે તે પહેલેથી જ શરૂ થઈ ગયેલી અને અદાલતો સમક્ષ પેન્ડિંગ હોય તેવી કાર્યવાહીઓને અસર કરી શકે નહીં. પ્રથમ દલીલ પર આપણે વધુ અટકવાની જરૂર નથી. ભારતના બંધારણના ૭મા પરિશિષ્ટની સમવર્તી યાદીમાં એન્ટ્રી ૩૮ 'વીજળી' છે. તેથી આંધ્ર પ્રદેશ ધારાસભા પાસે વીજળીના વિષય પર કાયદો બનાવવાની અને ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ માં સુધારા કરવાની વિધાનિક સક્ષમતા હતી. સુધારા અધિનિયમને ભારતના રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પણ પ્રાપ્ત થઈ છે અને તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને, તે પ્રભાવી રહેશે.

૫. સુધારા અધિનિયમની પશ્ચાતવર્તી અસર પર આધારિત બીજી દલીલ એવી છે જેના પર ગંભીર વિચારણાની જરૂર છે. હાઇકોર્ટે એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે સુધારા અધિનિયમ વધુ અથવા વધુ ગંભીર સજા લાદવાની; વધુ દંડ લાદવાની, વળતરની સીધી ચૂકવણી કરવાનો આદેશ આપવાની પરવાનગી આપે છે અને આરોપી પર એવી કાર્યપદ્ધતિ દ્વારા કેસ ચલાવવાની પણ જોગવાઈ કરે છે જે ઓછી અનુકૂળ છે અને ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૩૯૭(૧) અનુસાર હાઇકોર્ટમાં ફોજદારી રિવિઝન દાખલ કરવાના તેના અધિકારથી પણ તેને વંચિત કરે છે. સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ જ્યાં તેના પર કેસ ચલાવી શકાય છે તે કેસને સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરી શકે છે અને સદર સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા દોષિત ઠેરવવામાં આવે તેવા કિસ્સામાં, અપીલનો કોઈ અધિકાર નથી. હાઇકોર્ટે તે મુજબ ઠેરવ્યું કે જ્યારે મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટે ગુનાની સંજ્ઞાન પહેલેથી જ લઈ લીધી હતી અને ચાર સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધી લીધા હતા તે તબક્કે સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા આરોપીનું ટ્રાન્સફર અને સુનાવણી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૧) માં સમાવિષ્ટ ગેરંટીનું ઉલ્લંઘન કરશે.

૬. બાર સમક્ષ રજૂ કરાયેલી દલીલોનું પરીક્ષણ કરવા માટે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ ના ખંડ (૧) માં સમાવિષ્ટ ગેરંટીના વાસ્તવિક અર્થ પર વિચાર કરવો જરૂરી છે. ભારતના બંધારણમાં મૂળભૂત અધિકારોના સમૂહનો સમાવેશ બ્રિટિશ શાસન દરમિયાન રાષ્ટ્રીય સંઘર્ષમાં સક્રિય બળોમાં તેનો ઉદ્ભવ ધરાવે

છે. આ સદીના પ્રારંભિક દાયકાઓમાં બ્રિટિશ કારોબારી દ્વારા સુનાવણી વિના નજરકેદ અને દેશનિકાલ જેવા મનસ્વી કૃત્યો અને પ્રેસની સ્વતંત્રતા પર અંકુશો લાદવાને કારણે, તે સ્વાતંત્ર્ય ચળવળના નેતાઓ માટે અતૂટ શ્રદ્ધાનો વિષય બની ગયો હતો. પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધના અંત પછી જેમ જેમ સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ વધુ તીવ્ર બન્યો, તેમ તેમ ભારતમાં બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓ સાથેના સંઘર્ષો વધુ વારંવાર અને તીવ્ર બન્યા અને કારોબારી દ્વારા તેના વિવિધ દમનકારી પગલાંના અમલમાં દાખવવામાં આવેલી કઠોરતાએ મૂળભૂત અધિકારોની બંધારણીય ગેરંટીની માંગને વધુ મજબૂત બનાવી. ૧૮૯૫ જેટલા પ્રારંભિક સમયમાં, કન્સ્ટીટ્યુશન ઓફ ઇન્ડિયા બિલ—જેને કુમારી એની બેસન્ટ દ્વારા હોમ રૂલ બિલ તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યું હતું—તેણે ભારતના બંધારણની એવી પરિકલ્પના કરી હતી, જે તેના દરેક મુક્ત નાગરિકને અભિવ્યક્તિની સ્વતંત્રતા, વ્યક્તિના ઘરની પવિત્રતા, મિલકતનો અધિકાર, કાયદા સમક્ષ સમાનતા અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાના અધિકારની ખાતરી આપે છે. ઓગસ્ટ ૧૯૧૮ માં બોમ્બે ખાતે યોજાયેલા તેના વિશેષ અધિવેશનમાં ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસે માંગ કરી હતી કે નવા ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટમાં અન્ય બાબતોની સાથે, કાયદા સમક્ષ સમાનતા, લોકોના જીવન અને મિલકતના સંદર્ભમાં રક્ષણ, વાણી અને પ્રેસની સ્વતંત્રતા અને સંગઠન બનાવવાના અધિકાર અંગેની ગેરંટીઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ. ૧૯૨૭ માં ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના મદ્રાસ અધિવેશનમાં પસાર કરાયેલા એક ઠરાવમાં સ્પષ્ટપણે જણાવાયું હતું કે ભારતના

ભવિષ્યના બંધારણનો આધાર મૂળભૂત અધિકારોની ઘોષણા હોવો જોઈએ. સર્વપક્ષીય પરિષદ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવેલી નેહરુ સમિતિએ તેના અહેવાલ (૧૯૨૮) માં ભારતના ભવિષ્યના બંધારણના ભાગ રૂપે આવા અધિકારોને અપનાવવાની ભલામણ કરતા તેની ગણતરી માટેની જોગવાઈનો સમાવેશ કર્યો હતો અને તેના દ્વારા ભલામણ કરાયેલા અધિકારોમાંનો એક અધિકાર પશ્ચાતવર્તી અસર ધરાવતા ફોજદારી કાયદા (ex–post facto laws) હેઠળ સજા સામે રક્ષણ આપવાનો હતો. બંધારણ સભાની મૂળભૂત અધિકારો અંગેની પેટા–સમિતિએ તેના સભ્યો દ્વારા પ્રસ્તાવિત મુસદ્દા પર વિચારણા કરી હતી. શ્રી આંબેડકરના મુસદ્દામાં એક જોગવાઈ હતી—કોઈપણ બિલ ઓફ એટેઇન્ડર અથવા પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદો પસાર કરવામાં આવશે નહીં. શ્રી કે.એમ. મુનશી અને અન્ય સભ્યોના મુસદ્દા પર વિચારણા કર્યા પછી, પેટા–સમિતિએ તેની ભલામણ કરી જે બંધારણ સભા દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી હતી (જુઓ ધી ફ્રેમિંગ ઓફ ઇન્ડિયાઝ કન્સ્ટીટ્યુશન "અ સ્ટડી", બી. શિવ રાવ દ્વારા, પ્રકરણ ૭). શ્રી આંબેડકર અને બંધારણીય સલાહકાર શ્રી બી.એન. રાવ દ્વારા પ્રસ્તાવિત મુસદ્દો દર્શાવે છે કે આપણા બંધારણના ઘડવૈયાઓ અનુચ્છેદ ૨૦ નો મુસદ્દો તૈયાર કરતી વખતે યુ.એસ. બંધારણની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખતા હતા.

૭. ૪ જુલાઈ, ૧૭૭૬ ના રોજ સ્વીકારાયેલ યુ.એસ. બંધારણના અનુચ્છેદ I ની કલમ ૯ જોગવાઈ કરે છે કે કોઈ બિલ ઓફ એટેઇન્ડર અથવા પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદો પસાર કરવામાં આવશે નહીં અને તે જ અનુચ્છેદની કલમ ૧૦ નિર્ધારિત કરે છે કે કોઈ રાજ્ય કોઈ બિલ ઓફ એટેઇન્ડર અથવા પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદો પસાર કરશે નહીં. આ બંધારણીય ગેરંટીનો અર્થ બે સદીઓ પહેલાં યુ.એસ. સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા કાલ્ડર વિ. બુલ, ૧ એલ.એડ. ૬૪૮ માં સમજાવવામાં આવ્યો હતો, જે આજે પણ પ્રભાવી છે, નીચેના શબ્દોમાં: "(૧) દરેક કાયદો જે કાયદો પસાર થતાં પહેલાં કરવામાં આવેલા કૃત્યને, જે કરવામાં આવ્યું ત્યારે નિર્દોષ હતું, ગુનાહિત બનાવે છે અને આવા કૃત્ય માટે સજા કરે છે (૨) દરેક કાયદો જે ગુનાની ગંભીરતામાં વધારો કરે છે, અથવા તેને જ્યારે આચરવામાં આવ્યો હતો તેના કરતાં વધુ મોટો બનાવે છે (૩) દરેક કાયદો જે સજામાં ફેરફાર કરે છે, અને જ્યારે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે તે ગુના સાથે સંકળાયેલા કાયદા કરતાં વધુ મોટી સજા લાદે છે (૪) દરેક કાયદો જે પુરાવાના કાનૂની નિયમોમાં ફેરફાર કરે છે, અને ગુનેગારને દોષિત ઠેરવવા માટે ગુનાના આચરણ સમયે કાયદા દ્વારા જરૂરી હતા તેના કરતાં ઓછા અથવા અલગ પુરાવા સ્વીકારે છે." ફ્લેચર વિ. પેક, ૩ એલ.એડ. ૧૬૨ માં મુખ્ય ન્યાયાધીશ માર્શલ દ્વારા પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદા (ex-post facto law) ની વ્યાખ્યા — "જે કૃત્ય જ્યારે આચરવામાં આવ્યું હતું ત્યારે જે રીતે શિક્ષાપાત્ર નહોતું તે રીતે તે કૃત્યને શિક્ષાપાત્ર બનાવે છે"— તે ઘણા કેસોમાં અનુસરવામાં આવી છે અને

ન્યાયશાસ્ત્રીઓએ કહ્યું છે કે આના કરતાં વધુ સારી અથવા વધુ સચોટ વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી.

૮. યુ.એસ. સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા આ બંધારણીય ગેરંટી પર મૂકવામાં આવેલા અર્થઘટનની સંક્ષિપ્તમાં નોંધ લેવી ઉપયોગી થશે જે નીચે મુજબ છે :

(૧) કાયદો જે અગાઉના કૃત્યને, જે કરવામાં આવ્યું ત્યારે નિર્દોષ હતું, ગુના તરીકે સજા કરે છે તે બંધારણીય ગેરંટીનું ઉલ્લંઘન કરે છે. (કાલ્ડર વિ. બુલ, ૩ યુ.એસ. ૩૮૬, ૧ એલ.એડ. ૬૪૮; બિઝેલ વિ. ઓહિયો, ૨૬૯ યુ.એસ. ૧૬૭, ૭૦ એલ.એડ. ૨૧૬)

(૨) કાયદો જે તેના પસાર થવા પહેલાં આચરવામાં આવેલા કૃત્યમાંથી પરિણમતા ગુનાની માત્રામાં વધારો કરે છે તે બંધારણીય પ્રતિબંધનું ઉલ્લંઘન કરે છે. (ફ્લેચર વિ. પેક, ૧૦ યુ.એસ. ૮૭, ૩ એલ.એડ. ૧૬૨, બોવી વિ. કોલંબિયા, (૧૯૬૪) ૩૭૮ યુ.એસ. ૩૪૭, ૧૨ એલ.એડ. ૨ડી. ૮૯૪)

(૩) કાયદો જે ફોજદારી કૃત્ય આચરવામાં આવ્યું ત્યારે નિર્ધારિત સજા ઉપરાંત વધારાની સજા લાદે છે તે પશ્ચાતવર્તી (ex post facto) છે

(કમિંગ્સ વિ. મિઝોરી, ૭૧ યુ.એસ. ૨૭૭, ૧૮ એલ.એડ. ૩૫૬, લિન્ડસે વિ. વોશિંગ્ટન, (૧૯૩૭) ૩૦૧ યુ.એસ. ૩૯૭, ૮૧ એલ.એડ. ૧૧૮૨). મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે શું નવો કાયદો આરોપી માટે વધુ સજા મેળવવાનું શક્ય બનાવે છે, ભલે નવા કાયદા હેઠળ તેના માટે તે જ સજા મેળવવી શક્ય હોય જે અગાઉના કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકી હોત.

(૪) કાયદો જે તે ગુના અથવા તેના પરિણામોના સંબંધમાં કોઈ પક્ષકારની પરિસ્થિતિમાં તેના ગેરલાભમાં ફેરફાર કરે છે અથવા જે ફોજદારી કૃત્યની તારીખ પછી, કૃત્ય આચરવામાં આવ્યું તે સમયે આરોપી વ્યક્તિને ઉપલબ્ધ બચાવને નાબૂદ કરે છે તે બંધારણીય ગેરંટીનું ઉલ્લંઘન કરે છે (કિંગ વિ. મિઝોરી, ૧૦૭ યુ.એસ. ૨૨૧, ૨૭ એલ.એડ. ૫૦૬, બિઝેલ વિ. ઓહિયો, ૨૬૯ યુ.એસ. ૧૬૭, ૭૦ એલ.એડ. ૨૧૬).

(૫) કાયદો જે પુરાવાના કાનૂની નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરે છે જેથી આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે ગુનાના આચરણ સમયે કાયદા દ્વારા જરૂરી હતા તેના કરતાં ઓછા પુરાવાની જરૂર પડે, તે બંધારણીય ગેરંટી

હેઠળ પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદા સમાન હોઈ શકે છે (ક્રિંગ વિ. મિઝોરી, ૧૦૭ યુ.એસ. ૨૨૧, ૨૭ એલ.એડ. ૫૦૬, બિઝેલ વિ. ઓહિયો, ૨૬૯ યુ.એસ. ૧૬૭, ૭૦ એલ.એડ. ૨૧૬).

(૬) બંધારણીય પ્રતિબંધ કાર્યપદ્ધતિમાં ફેરફારો લાવતા એવા કાયદાઓને લાગુ પડતો નથી જે નોંધપાત્ર અધિકારોમાં ફેરફાર કરતા નથી, ભલે તે કોઈ રીતે વ્યક્તિના ગેરલાભમાં કામ કરતા હોય. તે ગુનાઓની સુનાવણી માટે ઉપયોગમાં લેવાતા ઉપાયો અને કાર્યપદ્ધતિમાં પ્રતિવાદીઓને કોઈ નિહિત અધિકાર આપતો નથી, શરતે કે કોઈપણ કાનૂની પ્રક્રિયાગત ફેરફાર આરોપી પર આરોપ મૂકવામાં આવેલ ગુનાના આચરણ સમયે તેની પાસે રહેલા નોંધપાત્ર અધિકાર અથવા મુક્તિથી તેને વંચિત ન કરતો હોય. (હોપ્ટ વિ. પીપલ ઓફ ઉટાહ, ૧૧૦ યુ.એસ. ૫૭૪, ૨૮ એલ.એડ. ૨૬૨; મેલેટ વિ. નોર્થ કેરોલિના, ૧૮૧ યુ.એસ. ૫૮૯, ૪૫ એલ.એડ. ૧૦૧૫).

(૭) કાયદામાં થયેલો ફેરફાર જે નોંધપાત્ર અધિકારમાં ફેરફાર કરે છે તે પશ્ચાતવર્તી હોઈ શકે છે ભલે કાયદો ઉપરછલ્લી રીતે પ્રક્રિયાગત સ્વરૂપ

ધારણ કરતો હોય (વિન્સ્ટન વિ. સ્ટેટ, ૧૧૮ એ.એલ.આર. ૭૧૯; મિલર વિ. ફ્લોરિડા, (૧૯૮૭) ૪૮૨ યુ.એસ. ૪૨૩, ૯૬ એલ.એડ. ૨ડી. ૩૫૧).

કાનૂની સ્થિતિનો ઉપરોક્ત ટાંકેલો દ્રષ્ટિકોણ ૧૬–એ કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ ફકરા ૪૦૯, ૪૧૪, ૪૨૦ માં અને ૧૬ અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડન્સ ૨ડી ફકરા ૪૦૨, ૪૦૪, ૪૦૭ માં પણ જણાવવામાં આવ્યો છે.

૯. યુનાઇટેડ કિંગડમમાં સંસદ સર્વોચ્ચ હોવાથી, અદાલતો ફોજદારી કાયદાઓનું એ રીતે અર્થઘટન કરે છે કે તેઓ પશ્ચાતવર્તી અસર ન ધરાવે, એ સિદ્ધાંત પર કે સંસદ પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદો પસાર કરશે નહીં. વેડિંગ્ટન વિ. મિયાહ, [૧૯૭૪] ૨ ઓલ ઇ.આર. ૩૭૭ માં; ઇમિગ્રેશન એક્ટ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૩૪(૧)(એ) ની જોગવાઇઓનું પરીક્ષણ કરતી વખતે, જે નિર્ધારિત કરે છે કે આ કાયદો, તેના અમલમાં આવ્યાથી, તે અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં કે પછીની કોઇપણ તારીખે યુ.કે.માં આવતા પ્રવેશકર્તાઓ અથવા અન્ય લોકોના સંબંધમાં લાગુ પડશે, લોર્ડ રીડ કે જેમની સાથે અન્ય તમામ લો લોર્ડ્સ સહમત થયા હતા, તેમણે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"હું જોઈ શકતો નથી કે કલમ ૩૪(૧)(એ) નું અર્થઘટન આ કાયદો અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં કોઈપણ પ્રવેશકર્તાએ આ દેશમાં શું કર્યું હશે તેના કોઈ સંદર્ભ તરીકે કેવી રીતે કરી શકાય. તે માત્ર એટલું જ કરે છે કે જે કોઈ ભૂતકાળમાં પ્રવેશ્યા હોય તેને ભવિષ્ય માટે આ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન કરે છે."

આર. વિ. કિર્ક, [૧૯૮૫] ૧ ઓલ ઈ.આર. ૪૫૩ માં યુરોપિયન ઇકોનોમિક કોમ્યુનિટીની કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"દંડાત્મક જોગવાઈઓ પશ્ચાતવર્તી અસર ધરાવી શકે નહીં તેવો સિદ્ધાંત તમામ સભ્ય દેશોના કાનૂની આદેશોમાં સમાન છે અને માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓના રક્ષણ માટેના યુરોપિયન કન્વેન્શન (રોમ, ૪ નવેમ્બર ૧૯૫૦; ટીએસ ૭૧ (૧૯૫૩); સીએમડી ૮૯૬૯) ના અનુચ્છેદ ૭ માં મૂળભૂત અધિકાર તરીકે સમાવિષ્ટ છે; તે કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતોમાં પોતાનું સ્થાન ધરાવે છે જેનું પાલન કોર્ટ ઓફ જસ્ટિસ દ્વારા સુનિશ્ચિત કરવામાં આવે છે.

પરિણામે રેગ્યુલેશન ૧૭૦/૮૩ ના અનુચ્છેદ ૬(૧) માં આપવામાં આવેલી પશ્ચાતવર્તીતાને તે રાષ્ટ્રીય પગલાંઓને માન્ય રાખતી પશ્ચાતવર્તી અસર ગણી શકાય નહીં કે જેણે વિવાદિત આચરણના સમયે ફોજદારી દંડ લાદ્યા હતા, જો તે પગલાં માન્ય નહોતા."

૧૦. આ દર્શાવે છે કે દંડાત્મક જોગવાઈઓ પશ્ચાતવર્તી અસર ધરાવી શકે નહીં તેવો સિદ્ધાંત યુરોપિયન ઈકોનોમિક કોમ્યુનિટીના સભ્ય–રાષ્ટ્રો દ્વારા પાળવામાં આવે છે, જેના પશ્ચિમ યુરોપના લગભગ તમામ લોકશાહી દેશો સભ્યો છે.

૧૧. વાસ્તવમાં આ કોઈ નવો સિદ્ધાંત નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળથી ચાલ્યો આવે છે તે એડગર બોડેનહાઈમર દ્વારા લિખિત "જ્યુરિસપ્રુડન્સ – ધ ફિલોસોફી એન્ડ મેથડ ઓફ ધ લો" (પ્રથમ ભારતીય પુનઃમુદ્રણ ૧૯૯૬) ના પૃષ્ઠ ૩૨૭ પર કાયદા ઘડવાના વિષય પરના નીચેના ફકરા પરથી સ્પષ્ટ થશે :

"ન્યાયિક નિર્ણયથી અલગ, વિધાનિક કૃત્યનું બીજું વિશિષ્ટ લક્ષણ મિ. જસ્ટિસ હોમ્સ દ્વારા પ્રેન્ટિસ વિ. એટલાન્ટિક કોસ્ટલાઈન

કંપની[1] માં તેમના અભિપ્રાયમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું. જેમ કે તેમણે આ અભિપ્રાયમાં ધ્યાન દોર્યું હતું કે, જ્યારે "ન્યાયિક તપાસ વર્તમાન અથવા ભૂતકાળની હકીકતો પર અને પહેલેથી જ અસ્તિત્વમાં હોવાનું માનવામાં આવતા કાયદા હેઠળ જવાબદારીઓની તપાસ કરે છે, તે જાહેર કરે છે અને તેનો અમલ કરાવે છે," ત્યારે કાયદા ઘડવાનું એક મહત્વપૂર્ણ લક્ષણ એ છે કે તે "ભવિષ્ય તરફ જુએ છે અને તેની સત્તાને આધીન હોય તેવા તમામને અથવા તેના કોઈ ભાગને ત્યારબાદ લાગુ કરવા માટે નવો નિયમ બનાવીને હાલની પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર કરે છે." આ ફકરાઓને કાયદા ઘડવાની તમામ પ્રવૃત્તિઓની અનિવાર્ય શરત (conditio sine qua non) જણાવવા કરતાં કાયદા ઘડવાના અમુક સામાન્ય અને વિશિષ્ટ પાસાઓને સ્પષ્ટ કરતા તરીકે સમજવા જોઈએ. ધારાસભાઓ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા મોટાભાગના કાયદાઓ ભવિષ્યલક્ષી (ex nunc) અમલમાં આવે છે, એટલે કે, તેઓ કાયદાના પ્રકાશન પછી ઉદ્ભવતી પરિસ્થિતિઓ અને વિવાદોને લાગુ કરવામાં આવે છે. નિષ્પક્ષતા અને ન્યાયની આ એક મૂળભૂત જરૂરિયાત છે કે કાનૂની વિવાદના આધારે રહેલી સુસંગત હકીકતોનો નિર્ણય તે કાયદા દ્વારા થવો જોઈએ જે આ હકીકતો ઉદ્ભવી ત્યારે અસ્તિત્વમાં હતો અને તે કાયદા દ્વારા નહીં જે હકીકત પછી (postfactum) બનાવવામાં આવ્યો હતો અને તેથી જે વ્યવહારો અથવા ઘટનાઓથી વિવાદ ઉદ્ભવ્યો તે બન્યા ત્યારે

1 ૨૧૧ યુ.એસ. ૨૧૦, ૨૨૬ પર

અનિવાર્યપણે પક્ષકારો માટે અજાણ્યો હતો. ગ્રીક લોકો પશ્ચાતવર્તી ફોજદારી કાયદાઓની (ex post facto laws) ટીકા કરતા હતા, એવા કાયદાઓ જે ભૂતકાળની હકીકતની પરિસ્થિતિઓને પશ્ચાતવર્તી રીતે લાગુ કરવામાં આવે છે[2]. જસ્ટિનિયનના કોર્પસ જ્યુરિસ સિવિલિસે કાયદાઓના પશ્ચાતવર્તી અમલ સામે મજબૂત ધારણા જાહેર કરી હતી[3]. બ્રેક્ટોને આ સિદ્ધાંતને અંગ્રેજી કાયદામાં દાખલ કર્યો હતો[4]. કોક અને બ્લેકસ્ટોને તેને પ્રચલિત કર્યો હતો[5], અને આ સિદ્ધાંત આજે ઇંગ્લેન્ડમાં કાનૂની અર્થઘટનના મૂળભૂત નિયમ તરીકે માન્ય છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં, ફોજદારી કેસોમાં પશ્ચાતવર્તી કાયદાઓ અને કરારોની જવાબદારીને ક્ષતિ પહોંચાડતા પશ્ચાતવર્તી રાજ્ય કાયદાઓ ફેડરલ બંધારણની શરતો દ્વારા સ્પષ્ટપણે પ્રતિબંધિત છે; અન્ય પ્રકારની પરિસ્થિતિઓમાં, નિહિત અધિકારોનું પશ્ચાતવર્તી વિધાનિક ઉલ્લંઘન બંધારણની યોગ્ય કાનૂની

---

2 જુઓ પોલ વિનોગ્રાડોફ, આઉટલાઇન્સ ઓફ હિસ્ટોરિકલ જ્યુરિસપ્રુડન્સ, II, ૧૩૯-૧૪૦; એલ્મર ઈ. સ્મીડ, "ધ રૂલ અગેઇન્સ્ટ રેટ્રોસ્પેક્ટિવ લેજિસ્લેશન; અ બેસિક પ્રિન્સિપલ ઓફ જ્યુરિસપ્રુડન્સ," ૨૦ મિનેસોટા લો રિવ્યુ ૭૭૫ (૧૯૩૬)

3 કોડ I, ૧૪, ૭ "એ નિશ્ચિત છે કે કાયદાઓ અને બંધારણો ભવિષ્યની બાબતોનું નિયમન કરે છે, અને ભૂતકાળની બાબતો સાથે તેમને કોઈ લેવાદેવા નથી, સિવાય કે ભૂતકાળના સમય માટે અને પેન્ડિંગ બાબતો માટે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય" એસ.પી. સ્કોટ, ધ સિવિલ લો (સિનસિનાટી, ૧૯૩૨)

4 હેનરી ડી બ્રેક્ટોન, ડી લેગીબસ એટ કોન્સ્યુટ્યુડીનીબસ એન્ગ્લી, સંપા. જી.એસ. વુડબાઇન.

5 એડવર્ડ કોક, ધ ઇન્સ્ટીટ્યુટ્સ ૪થી આવૃત્તિ (લંડન, ૧૬૭૧), પૃ. ૨૯૨; વિલિયમ બ્લેકસ્ટોન કોમેન્ટ્રીઝ ઓન ધ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ સંપા. ડબલ્યુ.સી. જોન્સ (સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૧૯૧૬), ભાગ ૧, કલમ ૪૬.

પ્રક્રિયા (due process) કલમ હેઠળ બંધારણીય માન્યતાની સમસ્યા રજૂ કરી શકે છે."

સંયુક્ત રાષ્ટ્રના માનવ અધિકારોની ઘોષણાનો અનુચ્છેદ ૧૧(૨) નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરે છે :

"કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ એવા કૃત્ય અથવા લોપ બદલ કોઈ દંડાત્મક ગુના માટે દોષિત ગણવામાં આવશે નહીં, જે જ્યારે કરવામાં આવ્યું ત્યારે રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા હેઠળ દંડાત્મક ગુનો બનતું ન હતું. તેમજ દંડાત્મક ગુનો આચરવામાં આવ્યો તે સમયે જે દંડ લાગુ પડતો હતો તેના કરતાં વધુ મોટો દંડ લાદવામાં આવશે નહીં."

માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓના રક્ષણ માટેના કન્વેન્શનનો અનુચ્છેદ ૭ નીચે મુજબ વંચાય છે :

"(૧) કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ એવા કૃત્ય અથવા લોપ બદલ કોઈ ફોજદારી ગુના માટે દોષિત ગણવામાં આવશે નહીં જે જ્યારે કરવામાં આવ્યું ત્યારે રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા હેઠળ ફોજદારી ગુનો બનતું ન હતું, તેમજ

ફોજદારી ગુનો આચરવામાં આવ્યો તે સમયે જે દંડ લાગુ પડતો હતો તેના કરતાં વધુ મોટો દંડ લાદવામાં આવશે નહીં.

(૨) આ અનુચ્છેદ કોઈપણ વ્યક્તિ પર એવા કોઈપણ કૃત્ય અથવા લોપ બદલ કેસ ચલાવવા અને સજા કરવામાં બાધરૂપ બનશે નહીં, જે તે આચરવામાં આવ્યું ત્યારે, સંસ્કારી રાષ્ટ્રો દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો અનુસાર ગુનાહિત હતું."

૧૨. ભારત સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંસ્થાનું સભ્ય છે અને ઉપરોક્ત કન્વેન્શન્સનું હસ્તાક્ષરકર્તા પણ છે. પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટી વિ. ભારત સંઘ, [૧૯૯૭] ૧ એસસીસી ૩૦૧ માં અદાલતે એ સિદ્ધાંતને માન્ય રાખ્યો હતો કે કાયદાનો આ લગભગ સ્વીકૃત પ્રસ્તાવ છે કે રૂઢિગત આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના નિયમો ઘરેલું કાયદામાં સમાવિષ્ટ થયેલા ગણાશે. આ ઠેરવવા માટે અદાલતે કેશવાનંદ ભારતી [૧૯૭૩] ૪ એસસીસી ૨૨૫ (પૃષ્ઠ ૩૩૩ પર) માં સિક્રી, ચીફ જસ્ટિસ દ્વારા કરાયેલા અવલોકન પર આધાર રાખ્યો હતો કે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોના અનુચ્છેદ ૫૧ ને ધ્યાનમાં રાખીને અદાલતે જો અશક્ય ન હોય તો સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ચાર્ટર અને ભારત દ્વારા સંમતિ અપાયેલી ગંભીર ઘોષણાના પ્રકાશમાં બંધારણની ભાષાનું અર્થઘટન કરવું જોઈએ. અદાલતે એ.ડી.એમ.

જબલપુર [૧૯૭૬] ૨ એસસીસી ૫૨૧ (પૃષ્ઠ ૭૫૪ પર) માં ખન્ના, જસ્ટિસ દ્વારા કરાયેલા સમાન અવલોકનની પણ નોંધ લીધી હતી કે જો મ્યુનિસિપલ કાયદાના બે અર્થઘટન શક્ય હોય, તો અદાલતે એવું અર્થઘટન અપનાવવાની તરફેણમાં ઝુકાવ રાખવો જોઈએ જે મ્યુનિસિપલ કાયદાની જોગવાઈઓને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા અથવા સંધિની જવાબદારીઓ સાથે સુસંગત બનાવે. આ સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૧ નું અર્થઘટન આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા સાથે સુસંગત રીતે કરવામાં આવ્યું હતું. તે જ સમાનતા પર અનુચ્છેદ ૨૦ નું અર્થઘટન સંયુક્ત રાષ્ટ્ર ચાર્ટર અને કન્વેન્શન્સ સાથે સુસંગત રીતે કરવું પડી શકે છે.

૧૩. અનુચ્છેદ ૨૦ ના પેટા–ખંડ (૧) નું શાબ્દિક અર્થઘટન એ થશે કે ઉપલબ્ધ રક્ષણ માત્ર એવા કૃત્ય અથવા લોપ માટે દોષિત ઠેરવવા સામે જ છે જે તે આચરવામાં આવ્યું ત્યારે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ ગુનો નહોતું અને ગુનો આચરવામાં આવ્યો ત્યારે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ જે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી તેના કરતાં વધુ દંડ લાદવા સામે જ છે. બંધારણ એક જીવંત જૈવિક દસ્તાવેજ હોવાથી તેનું વિશાળ અને ઉદાર અર્થમાં અર્થઘટન કરવાની જરૂર છે. તેની સત્તાઓના વ્યાપના શક્ય તેટલા વ્યાપક વિસ્તાર માટે સૌથી વધુ ફાયદાકારક હોય તેવું અર્થઘટન અપનાવવું પડી શકે છે. તમામ દસ્તાવેજોમાંથી, બંધારણનું વ્યાપક અને ઉદારતાથી અર્થઘટન કરવાનો સૌથી મોટો દાવો છે

(જુઓ મેસર્સ ગુડ યર ઇન્ડિયા લિ. વિ. હરિયાણા રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૯૦ એસસી ૭૮૧, ૭૯૧ પર અને સિન્થેટીક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. વિ. યુ.પી. રાજ્ય, એ.આઇ.આર. ૧૯૯૦ એસસી ૧૯૨૭, ૧૯૫ પર). પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય વિ. અનવર અલી સરકાર, એ.આઇ.આર. ૧૯૫૨ એસસી ૭૫ (પૃષ્ઠ ૮૫ અને ૮૬) માં વિવિયન બોઝ, જસ્ટિસનું નીચેનું અવલોકન બંધારણના અમલ પછી તુરંત આપવામાં આવ્યું હોવા છતાં હવે વધુ સુસંગત બન્યું છે :

> "જે પૃષ્ઠભૂમિમાંથી બંધારણના આ ભાગો ઉદ્ભવ્યા છે તેને ધ્યાનમાં લીધા વિના તેનું વાંચન કરવું મને અશક્ય લાગે છે. હું તેમના ઇતિહાસને ભૂંસી શકતો નથી અને તે સમયની ગંભીર ભાવનાને વિચારણામાંથી બાકાત રાખી શકતો નથી. તેઓ કોઈ મમી બનાવેલી હસ્તપ્રતની જેમ માત્ર નીરસ નિર્જીવ, સ્થિર અને જડ શબ્દો નથી, પરંતુ એક મહાન રાષ્ટ્રને જીવન આપવા અને તેના અસ્તિત્વને વ્યવસ્થિત કરવાના હેતુવાળી જીવંત જવાળાઓ છે, જે ભવિષ્યને ઘડવા તેમજ વર્તમાનને માર્ગદર્શન આપવા સક્ષમ ગતિશીલ અગ્નિની જીભો છે. મારા મતે, બંધારણને બદલાતી દુનિયાની તેના બદલાતા મહત્વ અને અલગ જરૂરિયાતો સાથેની સમયાંતરે બદલાતી પરિસ્થિતિઓને પહોંચી વળવા માટે પૂરતું સ્થિતિસ્થાપક રાખવું જોઈએ .....
> તેમ કરતાં, આ જોગવાઈઓનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ આ ભૂમિમાં

આઝાદીની લડાઈમાંથી ઉદ્ભવ્યા છે અને ભારતીય દ્રષ્ટિએ જોવામાં આવેલ સાર્વભૌમ લોકશાહી પ્રજાસત્તાકના કેટલાક મુખ્ય લક્ષણોને થોડા ગર્ભિત વાક્યોમાં સંક્ષિપ્ત કરવાનો પ્રયાસ માત્ર છે. બંધારણ સભાના સામૂહિક મનમાં, ભારતના લોકોના મિજાજને પ્રતિબિંબિત કરતી, ઉતાવળમાં જાહેર કરાયેલા વટહુકમમાં નિર્ધારિત નવીન પ્રકારની કાર્યપદ્ધતિ સાથે ઉતાવળે રચાયેલી ટ્રિબ્યુનલો દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી ગંભીર સુનાવણીની યાદ તાજી હતી, કારણ કે તે સમયે ક્ષણની તાકીદની જરૂરિયાતો શું હતી તે અનુભવાયું હતું."

૧૪. વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા સાથે સંબંધિત હોવાથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ ના ખંડ (૧) માં વપરાયેલી ભાષાને સંકુચિત નહીં પરંતુ ઉદાર અર્થઘટન આપવું પડશે. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ ના પેટા–ખંડ (૧) માં સમાવિષ્ટ ગેરંટીની સાચી વિષયવસ્તુ અને વ્યાપને સમજવાના હેતુ માટે યુ.એસ. સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા અમેરિકન બંધારણના અનુચ્છેદ I ની કલમ ૯ ને આપવામાં આવેલા અર્થઘટનને પણ ધ્યાનમાં રાખી શકાય છે.

૧૫. શું અનુચ્છેદ ૨૦ ના ખંડ (૧) માં સમાવિષ્ટ બંધારણીય ગેરંટી માત્ર ગુનો ગણાય તેવા કૃત્યના આચરણ સમયે અમલમાં રહેલા કાયદાના ઉલ્લંઘન

સિવાયના કોઈપણ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા સામે અને ગુનાના આચરણ સમયે અમલમાં રહેલા કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકી હોત તેના કરતાં વધુ દંડ લાદવા સામે જ મર્યાદિત છે અથવા તે એવા કાયદા પર પણ પ્રતિબંધ મૂકે છે જે ગુનાની માત્રા વધારે છે અથવા આરોપી માટે વધુ સજા મેળવવાનું શક્ય બનાવે છે ભલે નવા કાયદા હેઠળ તેના માટે તે જ સજા મેળવવાનું પણ શક્ય હોય જે અગાઉના કાયદા હેઠળ લાદવામાં આવી શકી હોત અથવા આરોપીને તેના પર આરોપ મૂકવામાં આવેલ ગુનાના આચરણ સમયે મળેલા કોઈપણ નોંધપાત્ર અધિકાર કે મુક્તિથી વંચિત કરે છે, તે ચર્ચા કરવા માટેનો એક વિવાદાસ્પદ મુદ્દો છે.

૧૬. દોષિત ઠેરવવાના હુકમ સામે અપીલ અથવા રિવિઝન દાખલ કરવાના આરોપીના અધિકાર પર સુધારા અધિનિયમની અસરનું સૌપ્રથમ પરીક્ષણ કરી શકાય. સામાન્ય રીતે કલમ ૪૯–સી(૧) ને ધ્યાનમાં રાખીને આ અધિનિયમ હેઠળના ગુનાઓ જ્યાં આપવાપાત્ર વળતર રૂપિયા પાંચ લાખની રકમ સુધીનું હોય તેની સુનાવણી સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા થવી જોઈએ જે ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજની અદાલત છે. જો સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલનો એવો અભિપ્રાય હોય કે આ કેસ સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા ચલાવવા યોગ્ય છે અને નોંધવાના કારણોસર, તે કેસને સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરી શકે છે. કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૨) સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલના વચગાળાના હુકમ

સિવાયના કોઈપણ ચુકાદા અથવા હુકમ સામે સ્પેશિયલ કોર્ટમાં અપીલની જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪૯–ઈ ની પેટા–કલમ (૨) સ્પેશિયલ કોર્ટના નિર્ણયને આખરી બનાવે છે જ્યાં કેસ પેટા–કલમ (૧) માં દર્શાવેલ સ્વરૂપનો હોય. કલમ ૪૯–એફ નિર્ધારિત કરે છે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૭૩ ની જોગવાઈઓ, જ્યાં સુધી તે સુધારા અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ન હોય ત્યાં સુધી સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષની કાર્યવાહીને લાગુ પડશે અને સદર કાયદાની જોગવાઈઓના હેતુ માટે સ્પેશિયલ કોર્ટને સેશન્સ કોર્ટ ગણવામાં આવશે અને તેની પાસે સેશન્સ કોર્ટની તમામ સત્તાઓ રહેશે. સંહિતાની કલમ ૩૭૪(૨) સેશન્સ જજ દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી સુનાવણીમાં દોષિત ઠરેલ વ્યક્તિને હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર આપે છે અને સંહિતાની કલમ ૨૬(એ)(ii) ને ધ્યાનમાં રાખીને સેશન્સ કોર્ટ એટલે સેશન્સ જજ થાય છે. તેથી તે ફલિત થાય છે કે સુધારા અધિનિયમની કલમ ૪૯–ઈ(૨) હેઠળ આવરી લેવાયેલા કેસોની આવી શ્રેણી સિવાય, સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલી દોષસિદ્ધિ સામે હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરવાનો અધિકાર રહેશે. તેવી જ રીતે એવા કેસમાં જ્યાં સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા દોષસિદ્ધિ નોંધવામાં આવી હોય અને કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૨) હેઠળ સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા અપીલ સાંભળવામાં આવી હોય, ત્યાં સંહિતાની કલમ ૪૦૧ હેઠળ હાઇકોર્ટમાં રિવિઝન થઈ શકશે.

૧૭. ગુનાઓની સુનાવણી માટે સંક્ષિપ્ત કાર્યપદ્ધતિની જોગવાઈને ગંભીરતાથી પડકારવામાં આવી છે. કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૭) જોગવાઈ કરે છે કે ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૨૬૦ અથવા ૨૬૨ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, આ અધિનિયમ હેઠળના દરેક ગુનાની સુનાવણી સંક્ષિપ્ત રીતે કરવામાં આવશે અને સંહિતાની કલમ ૨૬૩ થી ૨૬૫ ની જોગવાઈઓ, શક્ય હોય તેટલી હદે, આવી સુનાવણીઓને લાગુ પડશે. ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાનું પ્રકરણ XXI સંક્ષિપ્ત સુનાવણીઓ સાથે સંબંધિત છે. સંહિતાની કલમ ૨૬૦ ની પેટા–કલમ (૧) ના ખંડ (i) ના આદેશને ધ્યાનમાં રાખીને બે વર્ષથી વધુની સજાને પાત્ર હોય તેવા ગુનાની સુનાવણી સંક્ષિપ્ત રીતે થઈ શકતી નથી. તેવી જ રીતે, સંહિતાની કલમ ૨૬૨ ની પેટા–કલમ (૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને સંક્ષિપ્ત સુનાવણીમાં ત્રણ મહિનાથી વધુ મુદત માટે કેદની સજા કરી શકાતી નથી. વાસ્તવમાં સંહિતાની કલમ ૨૬૦ ની પેટા–કલમ (૨) જોગવાઈ કરે છે કે જ્યારે સંક્ષિપ્ત સુનાવણી દરમિયાન મેજિસ્ટ્રેટને જણાય કે કેસનું સ્વરૂપ એવું છે કે તેની સંક્ષિપ્ત રીતે સુનાવણી કરવી અનિચ્છનીય છે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ કોઈપણ સાક્ષી કે જેમની અગાઉ તપાસ થઈ ચૂકી હોય તેમને ફરીથી બોલાવશે અને સંહિતા દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી રીતે કેસની ફરીથી સુનાવણી કરવા આગળ વધશે. મેજિસ્ટ્રેટ, સંક્ષિપ્ત રીતે કેસ ચલાવતી વખતે, સંહિતાની કલમ ૨૬૪ ને ધ્યાનમાં રાખીને માત્ર પુરાવાનો સારાંશ નોંધવા માટે જ બંધાયેલા છે અને ચુકાદામાં તારણ માટેના કારણોનું સંક્ષિપ્ત નિવેદન જણાવવું પડશે.

સંક્ષિપ્ત સુનાવણીઓમાં, કેસોની અન્ય શ્રેણીની સુનાવણી માટે નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિથી સ્પષ્ટ પ્રસ્થાન છે કારણ કે તે મુખ્યત્વે નજીવા અથવા નાના કેસો માટે છે જ્યાં ત્રણ મહિનાથી વધુની સજા લાદી શકાતી નથી. પરંતુ સુધારા અધિનિયમની કલમ ૨ કે જેના દ્વારા ઇલેક્ટ્રિસિટી એક્ટ, ૧૯૧૦ ની કલમ ૩૯ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે તેણે સજામાં વધારો કર્યો છે જે પાંચ વર્ષની સખત કેદ સુધી લંબાવી શકાય છે પરંતુ ત્રણ મહિનાથી ઓછી નહીં હોય અને દંડ જે રૂ. ૫૦,૦૦૦ સુધી લંબાવી શકાય છે પરંતુ રૂ. ૫,૦૦૦ થી ઓછો નહીં હોય. પરંતુક દોષિત ઠરેલ વ્યક્તિ પર એ અર્થમાં વધારાની અસમર્થતા લાદે છે કે તેને બે વર્ષના સમયગાળા માટે ઉર્જાનો પુરવઠો મેળવવાથી વંચિત રાખવામાં આવશે. આવા તમામ કેસોની સુનાવણી હવે ફરજિયાતપણે સંક્ષિપ્ત સુનાવણી તરીકે હાથ ધરવાની રહેશે અને માત્ર ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમો ૨૬૩ થી ૨૬૫ ની જોગવાઈઓ જ લાગુ કરવામાં આવી છે. ચુકાદાની ભાષા અને વિષયવસ્તુ સંબંધિત સંહિતાની કલમ ૩૫૪ ની જોગવાઈ જ્યાં અદાલતે નિર્ણય માટેનો મુદ્દો અથવા મુદ્દાઓ, તેના પરનો નિર્ણય અને નિર્ણય માટેના કારણો જણાવવાના હોય છે, તે સંહિતાની કલમ ૨૬૪ થી તદ્દન વિપરીત છે. જો સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલ સંપૂર્ણ નિવેદન સાક્ષીઓ દ્વારા જે રીતે જુબાની આપવામાં આવી હોય તે રીતે નોંધવામાં ન આવે અને માત્ર પુરાવાનો સારાંશ જ નોંધવામાં આવે તો એપેલેટ કોર્ટ પુરાવાનું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન કરવાની અને સ્વતંત્ર તારણ પર આવવાની સ્થિતિમાં રહેશે નહીં. આ જોગવાઈઓ જ્યાં સંક્ષિપ્ત સુનાવણી પૂરી

પાડવામાં આવી છે, તેથી, આરોપીને ગંભીર પૂર્વગ્રહ અને નોંધપાત્ર નુકસાન પહોંચાડે છે.

૧૮. મુખ્ય સમસ્યા ત્યાં ઉદ્ભવશે જ્યાં સ્પેશિયલ કોર્ટ પોતે સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૪૯–ઈ ની પેટા–કલમ (૧) માં વર્ણવેલ પ્રકારના કેસની સુનાવણી કરે છે કારણ કે સદર કલમની પેટા–કલમ (૨) દ્વારા સર્જાયેલ બાધને ધ્યાનમાં રાખીને સ્પેશિયલ કોર્ટના નિર્ણય સાથે આખરીતા જોડાયેલી છે. અપીલ એ વરિષ્ઠ અદાલતમાં પ્રવેશવાનો અને નીચેની અદાલતની ભૂલને સુધારવા માટે તેની સહાય અને હસ્તક્ષેપ મેળવવાનો અધિકાર છે. જોકે પ્રક્રિયા અપીલને ઘેરી લે છે પણ કેન્દ્રીય વિચાર એક અધિકાર છે. અપીલના અધિકારને ન્યાયિક નિર્ણયો દ્વારા એવા અધિકાર તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે જે મૂળ કાર્યવાહી શરૂ કરતી વખતે પક્ષકારમાં નિહિત થાય છે. ગારીકાપતિ વિ. સુબ્બૈયા ચૌધરી, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૭) એસસી ૫૪૦ માં એસ.આર. દાસ, ચીફ જસ્ટિસે કોલોનિયલ સુગર રિફાઇનિંગ કંપની વિ. ઇર્વિંગ, [૧૯૦૫] એસી ૩૬૯ માં પ્રિવિ કાઉન્સિલના નિર્ણયને અનુસરીને અને અગાઉના ચુકાદાઓની સમીક્ષા કરીને અપીલ અંગે નીચેના પાંચ પ્રસ્તાવો તારવ્યા હતા, અર્થાત્—(i) કાનૂની ઉપાય મેળવવો, દાવો, અપીલ અને બીજી અપીલ એ ખરેખર તો આંતરિક એકતાથી જોડાયેલી કાર્યવાહીની શ્રેણીના પગલાં માત્ર છે અને તેને એક કાનૂની કાર્યવાહી તરીકે ગણવાની રહેશે; (ii) અપીલનો અધિકાર એ માત્ર પ્રક્રિયાની

બાબત નથી પરંતુ તે એક મૂળભૂત (substantive) અધિકાર છે; (iii) દાવો દાખલ કરવાની સાથે તે ગર્ભિત બાબત સંકળાયેલી છે કે તે સમયે અમલમાં રહેલા અપીલના તમામ અધિકારો દાવાની બાકીની સમગ્ર મુદત સુધી તેના પક્ષકારો માટે સચવાયેલા રહે છે; (iv) અપીલનો અધિકાર એક નિહિત (vested) અધિકાર છે અને વરિષ્ઠ અદાલતમાં પ્રવેશવાનો આવો અધિકાર મુકદ્દમો કરનારને મળે છે અને જે તારીખથી વિવાદ શરૂ થાય છે તે તારીખથી અસ્તિત્વમાં આવે છે અને જોકે જ્યારે પ્રતિકૂળ ચુકાદો સંભળાવવામાં આવે ત્યારે તેનો વાસ્તવિક ઉપયોગ થઈ શકે છે, આવો અધિકાર દાવો અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવાની તારીખે પ્રવર્તતા કાયદા દ્વારા સંચાલિત થવાનો છે અને તેના નિર્ણયની તારીખે અથવા અપીલ દાખલ કરવાની તારીખે પ્રવર્તતા કાયદા દ્વારા નહીં; (v) અપીલનો આ નિહિત અધિકાર માત્ર ત્યારબાદના કાયદા દ્વારા જ છીનવી શકાય છે જો તે સ્પષ્ટપણે અથવા જરૂરી ગર્ભિતાર્થ દ્વારા આવી જોગવાઈ કરે અને અન્યથા નહીં. તેથી જો અપીલનો અધિકાર એક મૂળભૂત અધિકાર છે જે ખરેખર તો આંતરિક એકતાથી જોડાયેલી કાર્યવાહીની શ્રેણીનું એક પગલું છે અને તેને એક કાનૂની કાર્યવાહી તરીકે ગણવાનો છે અને વધુમાં એક નિહિત અધિકાર હોવાથી વરિષ્ઠ અદાલતમાં પ્રવેશવાનો આવો અધિકાર પક્ષકારને પ્રાપ્ત થાય છે અને જે તારીખથી વિવાદ શરૂ થાય છે તે તારીખથી અસ્તિત્વમાં આવે છે, તો કલમ ૪૯–ઈ ની પેટા–કલમ (૨) જ્યાં સુધી તે સ્પેશિયલ કોર્ટના નિર્ણયોને

આખરી બનાવે છે અને અપીલની કોઈ જોગવાઈ કરતી નથી ત્યાં સુધી તે સ્પષ્ટપણે આરોપીને પૂર્વગ્રહ અને નોંધપાત્ર નુકસાન પહોંચાડે છે.

૧૯. અપીલકર્તા તરફે વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાંતિ ભૂષણે રજૂઆત કરી છે કે માત્ર અપીલનો અધિકાર છીનવી લેવામાં આવ્યો છે તેનો અર્થ એ નથી કે આરોપી ઉપાયવિહીન બની ગયો છે, કારણ કે તે હંમેશા હાઈકોર્ટ સમક્ષ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દાખલ કરીને સ્પેશિયલ કોર્ટના નિર્ણયને પડકારી શકે છે. અમારા મતે રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ સંપૂર્ણપણે ગેરસમજભરી છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહીમાં, હાઈકોર્ટ સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલા તારણો પર પુરાવાનું ફરીથી મૂલ્યાંકન કરવા અથવા હકીકતની ભૂલ (જે અધિકારક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત ન હોય) ગમે તેટલી સ્પષ્ટ હોય તેને સુધારવા માટે પુરાવો જેના પર તે આધારિત હતો તે સંતોષકારક અથવા પર્યાપ્ત ન હતો તેવા આધાર પર અપીલની અદાલત તરીકે બેસી શકતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે કાયદા હેઠળ સ્પેશિયલ કોર્ટનું તારણ આખરી હોય. હાઈકોર્ટ પુરાવા પર આધારિત હકીકતના તારણોમાં દખલ કરી શકતી નથી અને પોતાના સ્વતંત્ર તારણો મૂકી શકતી નથી. એકમાત્ર તપાસ જે હાઈકોર્ટ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ કરી શકે છે તે એ છે કે શું કોઈ પુરાવો બિલકુલ હતો, જે જો માનવામાં આવે તો, સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષના આરોપને અથવા તેના દ્વારા તારવવામાં આવેલા તારણને સમર્થન આપી શકે અથવા શું સ્પેશિયલ કોર્ટે સુસંગત પરિબળોને

ધ્યાનમાં લેવાની ઉપેક્ષા કરીને અપ્રસ્તુત બાબતો પર કામ કર્યું છે અથવા શું નિર્ણય એટલો ગેરવાજબી છે કે કોઈ વાજબી વ્યક્તિ આવો નિર્ણય ન લઈ શકે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની કાર્યવાહી એ અપીલનો વિકલ્પ નથી. વિશેષ કરીને, સંહિતાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ એપેલેટ કોર્ટની સત્તા પર કોઈ પ્રતિબંધ નથી. દોષસિદ્ધિ સામેની અપીલમાં તે તારણ અને સજાને ઉલટાવી શકે છે અને આરોપીને નિર્દોષ છોડી શકે છે અથવા ડિસ્ચાર્જ કરી શકે છે અથવા સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત દ્વારા તેની ફરીથી સુનાવણી કરવાનો આદેશ આપી શકે છે. કલમ ૪૯–જી હેઠળ સ્પેશિયલ કોર્ટને રિવ્યુની સત્તા આપવી એ પણ અપીલનો કોઈ વિકલ્પ નથી કારણ કે આવી સત્તા આ કલમમાં વપરાયેલી ભાષા દ્વારા મર્યાદિત છે અને ખૂબ જ મર્યાદિત આધારો પર આપી શકાય છે. તેથી, સુધારા અધિનિયમની કલમ ૪૯–ઈ ની પેટા–કલમ (૨) આરોપીને પૂર્વગ્રહ અને ગંભીર નુકસાન પહોંચાડે છે.

૨૦. હાઇકોર્ટે આક્ષેપિત ચુકાદામાં એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે જોકે કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૫) માં વપરાયેલી ભાષાને ધ્યાનમાં રાખીને તમામ પેન્ડિંગ કેસો ટ્રાન્સફર કરી શકાય છે, પરંતુ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦ અને ૨૧ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલ અથવા રિવિઝનનો કોઈ અધિકાર છીનવી શકાય નહીં, તેમજ આરોપીને વધુ સારી પ્રક્રિયાથી વંચિત કરી શકાય નહીં. તે મુજબ તેણે ઠેરવ્યું કે કલમ ૪૯–સી ની પેટા–કલમ (૫) નું

મર્યાદિત અર્થઘટન કરવું જોઈએ જે હેઠળ મેટ્રોપોલિટન કોર્ટ સમક્ષના પ્રકારના પેન્ડિંગ કેસોને સ્પેશિયલ ટ્રિબ્યુનલમાં ટ્રાન્સફર કરી શકાય નહીં અને રિટ અરજદાર પર ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર નિયમિત ફોજદારી અદાલતોમાં કેસ ચલાવવો જોઈએ.

૨૧. જો કે, આ કાર્યવાહીમાં અનુચ્છેદ ૨૦ ના તેના વ્યાપ અને ક્ષેત્ર અંગેના અર્થઘટનનો સમાવેશ થતો હોવાથી, અમે આ હુકમના ફકરા ૧૫ માં ઘડવામાં આવેલા પ્રશ્નને મોટી બેન્ચને વિચારણા માટે મોકલીએ છીએ.

આર.પી.

મોટી બેન્ચને વિચારણા માટે મોકલવામાં આવ્યું.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.